

УДК 338.432:631

*Стоволос Н.Б.,*

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту в галузях АПК, Сумський національний аграрний університет, м. Суми*

### **Стратегічні пріоритети розвитку екологічної безпеки АПК**

*Stovolos N.B.,*

*Ph.D., assistant professor of management in the fields of agriculture, Sumy National Agrarian University, Sumy*

### **Strategic priorities of ecological safety of AIC**

Анотація.

В статті проаналізовано питання забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку, екологізації агропромислового виробництва на основі стратегічних пріоритетів розвитку АПК України у працях вітчизняних вчених. Зазначено про необхідність постійного моніторингу за екологічно несприятливими процесами в АПК, розробки заходів, спрямованих на екологічно безпечне функціонування об'єктів АПК, формування екологічного світогляду в сучасних умовах господарювання. Запропоновано застосування інтегрованого підходу, який має бути сконцентрований на всіх ланках виробництва продовольства та доведення його до безпосереднього споживача. Розглянуті стратегічні пріоритети розвитку АПК України, адже метою інноваційного розвитку аграрного сектора має стати кардинальне підвищення віддачі від наявних у країні ресурсів за рахунок застосування технологічних, організаційних та інших інновацій. Зроблено висновки щодо необхідності вирішення проблем структурних перетворень в умовах глобальних змін

зовнішнього середовища, значення і ролі даної галузі у забезпеченні продовольчої і екологічної безпеки.

#### Summary.

The article analyzes the issue of environmental safety, sustainability, ecologization agroindustrial production based on strategic priorities of agricultural development Ukraine in the works of local scientists. Specified the need for continuous monitoring of environmentally unfavorable processes in agriculture, development of measures for environmentally safe functioning of agriculture, formation environmental philosophy in the contemporary economy. Application of an integrated approach that should be focused on all levels of food production and bring it to direct consumers. Considered strategic priorities of agricultural development Ukraine, because the purpose of the innovative development of the agricultural sector should be a radical increase the impact of existing resources in the country through the use of technological, organizational and other innovations. Also had made the conclusions about the needs to address the problems of structural changes under global environmental changes, the value and role of the industry in providing food and environmental safety.

Ключові слова: стратегія, АПК, розвиток, екологізація, екологічна безпека.

Keywords: strategy, agroindustrial complex, development, ecologization, environmental safety.

**Постановка проблеми.** Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Сьогодні будь-яка сфера розвитку виробництва має екологічний вимір, відображає взаємодію технічних і природних комплексів і є об'єктом для вивчення інженерною екологією [1].

Так, сільськогосподарське виробництво в екологічному відношенні обумовлює прояв деяких процесів, що виражаються в забрудненні поверхневих і ґрунтових вод, ерозії ґрунтів і деградації природних ландшафтів. Механізація внесення реакційно-активних добрив без відповідних попереджувальних і охоронних заходів зумовлює зниження запасів гумусу в ґрунті і її загальної родючості.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Основним причинами погіршення екологічної ситуації, на думку Малика М. і Хвесика М. є відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких агропідприємствах; низькі норми внесення органічних добрив; порушення технології застосування мінеральних добрив і пестицидів; збільшення площ кислих, засолених, техногенне забруднених земель через призупинення робіт із вапнування та гіпсування ґрунтів, значне поширення ерозійних процесів [2].

На думку Положенцевої К. [3], базовим стратегічним орієнтиром АПК має бути перехід підприємств і організацій комплексу на режим стійкого розвитку на основі модернізації виробничого потенціалу, впровадження прогресивних індустріальних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, створення умов для підвищення прибутковості сільськогосподарського виробництва, динамічного соціального розвитку сільських районів.

Проте, як звертають увагу Маєвський В., Мельнік О., Черніченко О., такі важливі питання як забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку, екологізації агропромислового виробництва не враховані [4,5,6]. Але саме ці питання є надзвичайно актуальними і вимагають негайного розв'язання. Необхідно зазначити, що дані положення потребують конкретизації та розробки законодавчих актів, відповідних державних програм розвитку і

підтримки. Даний висновок обумовлений загостренням проблем екологічної безпеки, посиленням тенденцій деградації ґрунтового покриву, забрудненнями, ерозіями.

**Формулювання цілей статті.** Найважливішим завданням аграрної науки є розробка і вдосконалення технологій, які дозволяти б отримувати сільськогосподарську продукцію з вмістом радіонуклідів в безпечних для здоров'я людини кількостях, вирішувати екологічні проблеми, наслідки яких призводять до корінної зміни водного, теплового і агрохімічного режимів території, глибокої зміни структури і стану природних ландшафтів.

Забезпечення біосферносумісного землеробства на меліорованих землях є одним з важливих завдань, реалізація якого залежить і від розробки екологічно спрямованих технологій. Причиною забруднення природного середовища є викиди шкідливих речовин від пересувних джерел і стаціонарних об'єктів АПК, у тому числі тваринницьких, переробних і ремонтно-обслуговуючих підприємств.

Все це потребує постійного моніторингу за екологічно несприятливими процесами в АПК, розробки заходів, спрямованих на екологічно безпечне функціонування об'єктів АПК, формування екологічного світогляду.

Отже, ціль полягає у наступному: проаналізувати аспекти екологічної безпеки АПК України та напрямок розвитку її стратегічних пріоритетів.

**Викладення основного матеріалу.** Основними напрямами вдосконалення системи державного регулювання в аграрному секторі, згідно Закону України «Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року» [7], є наступні:

реформування системи органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання аграрного сектору, шляхом перегляду та чіткого розмежування їх повноважень і запровадження прямої підпорядкованості, починаючи з районного рівня, наближення її до стандартів Європейського Союзу;

розроблення та впровадження, з урахуванням положень загальнодержавних програм, регіональних програм розвитку аграрного сектору; спрямування діяльності органів виконавчої влади на посилення стратегічного аналізу, прогнозування та моніторингу, інспекційних і контрольних функцій.

Стратегічні пріоритети можна поділити на три складових (рис.1), тому що метою інноваційного розвитку аграрного сектора має стати кардинальне підвищення віддачі від наявних у країні ресурсів за рахунок застосування технологічних, організаційних та інших інновацій. Мова йде не лише про збільшення обсягів сільськогосподарської продукції. Необхідно перш за все підвищити рівень рентабельності основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах.



**Рис. 1. Стратегічні пріоритети розвитку АПК України**

Інтеграція вітчизняного АПК має відбуватись на основі підвищення конкурентоспроможності агропідприємств з урахуванням прийнятих в світі концепції сталого розвитку, вимог екологічної безпеки, зменшення

ресурсоемності сільськогосподарської продукції. Таким чином, інтенсифікація зусиль, спрямованих на екологізацію аграрного виробництва, розробка механізмів впровадження новітніх агроекологічних технологій, механізмів стимулювання агроекологічного розвитку, забезпечення дотримання технологіко-екологічних вимог і стандартів господарювання має стати найважливішими напрямками розвитку АПК.

В даному контексті заслуговують на увагу дослідження Скидана О.В. [8], в яких автор під стратегічною метою екологічної політики в агропродовольчій сфері України пропонує вважати екологічну чистоту харчової продукції, тобто продукції, яку отримують безпосередні споживачі для задоволення своїх харчових потреб, оскільки забруднення продукції може відбуватися також у процесі її переробки, зберігання тощо.

Досягнення визначеної мети потребує застосування інтегрованого підходу, який має бути сконцентрований на всіх ланках виробництва продовольства та доведення його до безпосереднього споживача. Пріоритетом агроекологічної політики виділено формування екологічної безпеки агропродовольчого виробництва, яка розглядається як стан навколишнього природного середовища, рівень використання природно-ресурсного потенціалу, організація виробництва і збуту харчових продуктів, за яких відсутні потенційні загрози погіршення якості довкілля та екологічної чистоти харчової продукції, що створюють загрозу здоров'ю населення. Також агроекологічна політика має базуватися на превентивному підході, орієнтуючись не на усунення наслідків екологічних порушень, а на їх прогнозування та попередження, стимулювання розвитку таких механізмів природокористування і господарської діяльності, які не призводять до порушення природних екосистем.

Принциповим є положення щодо участі у процесі агроекологічного управління державного, громадського і корпоративного секторів, оскільки лише за такого підходу можливо підвищити рівень екологічної свідомості та

відповідальності природокористувачів та стимулювати процес розвитку вітчизняної системи агроекологічного управління на європейських засадах.

Розглядаючи доцільність впровадження екологічного сільськогосподарського виробництва Скальський В.В. наголошує на необхідності: відтворення родючості ґрунтів і збереження навколишнього природного середовища; розвитку сільських територій та підвищення рівня життя сільського населення; підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва; зміцнення експортного потенціалу держави; поліпшення іміджу України як виробника й експортера високоякісної здорової органічної продукції; забезпечення продовольчої безпеки України [9].

Вдосконалення агропромислового виробництва безпосередньо пов'язане з використанням природних ресурсів, розвитком трудових процесів, які обумовлюють накопичення матеріальних благ в суспільстві. Враховуючи це, зростає роль галузевої агропромислової екології, що основана на оцінці ступеню шкоди, яка наноситься природі. Її метою є використання відповідних методів і форм управління виробництвом, які забезпечували б його функціонування, не порушуючи механізмів саморегуляції об'єктів біосфери і природного балансу, розробка і удосконалення технічних засобів захисту довкілля, розвиток екологічно безпечних і маловідходних технологій.

В результаті економічної реформи, яка охарактеризувалася переходом від планової економіки, з її централізованим стратегічним управлінням галузями виробництва, до ринкової економіки, в якій підприємства різних форм власності отримали повну господарську самостійність, з'явилася необхідність в розробці механізму стратегічного управління.

Серйозний науковий інтерес до поняття і вмісту стратегії підприємства з'явився на початку шістдесятих років двадцятого сторіччя. З того часу поняття стратегії визначалося багато раз, уточнювалося, інтерпретувалося. А. Чандлер в своїй роботі [10], яка вже стала класикою, писав: «Стратегія є визначенням основних довгострокових цілей підприємства і адаптацією напрямів дій і

розміщення ресурсів, необхідних для досягнення цілей. Оскільки прийняття нової стратегії може зумовити залучення нових співробітників або виробничих потужностей, перекроїти горизонти бізнесу, які бачать керівники компанії, це може мати значний вплив на форму організації компанії».

Інше ключове визначення стратегії було зроблене на початку сімдесятих років К. Ендрю [11], який до базової дефініції А. Чандлера додав поняття компетенції. Він також вважав, що загальна стратегія має два однаково важливих аспекти, які тісно взаємозв'язані, але можуть розглядатися і окремо: перший – формулювання стратегії, другої, – її виконання. Формулювання стратегії – це встановлення ідеальної аналітичної мети, тоді як її виконання має, перш за все, адміністративне наповнення. По К. Ендрю, стратегія є ідентифікацією чотирьох складових. А саме: ринкових можливостей; загальної компетентності і ресурсів; власних цінностей і прагнень; підтверджених зобов'язань перед суспільством.

Таким чином, стратегія повинна забезпечити відповідність внутрішніх сил і можливостей фірми зовнішнім потребам. Слід зазначити, що визначення стратегії, що сформулював К. Ендрю, лежить в основі сучасної стратегічної концепції, яка висуває на перший план ідеї і проблеми, дослідження яких актуально сьогодні.

Слід зазначити, що в теперішній час теорія і практика стратегії переживає етап переосмислення своєї сутності у напрямі оновлення значення внутрішніх процесів підприємства за визначенням, створенням, залученням, використанням, захистом стратегічно важливих ресурсів.

У дореформений період на українських підприємствах були створені актуальні на той час системи цільового управління, в рамках яких здійснювалося оперативне управління діяльністю підприємств. Воно доповнювалося стратегічним управлінням розвитку виробництва з боку галузевих міністерств. Ставши самостійними, підприємства виявилися поза стратегічним управлінням [12].

Ефективним механізмом стратегічного управління є правильно вибрана стратегія підприємства і галузі в цілому (система стратегій, що включає ряд взаємопов'язаних підприємницьких, організаційних і трудових стратегій). Саме стратегія направляє і мобілізує використання науково-технічного, виробничо-технологічного, фінансово-економічного, соціального і організаційного потенціалів підприємства в заданому напрямі, для досягнення ринкового успіху.

Необхідно зазначити, що в управлінні спостерігається інтеграція стратегії і механізмів управління, які взаємно обумовлюють один одного. При цьому механізми управління адаптуються до новостворюваної стратегії, а якщо це неможливо, то стратегія адаптується до реального механізму управління. З одного боку, будь-який окремо взятий механізм управління робить певний вплив на формування стратегії, а з іншого боку, сформована на підприємстві стратегія, робить вплив на формування певного механізму управління.

В той же час, механізми управління диференціюються за тривалістю циклів управління. Так, мотиви інноваційної і перетворюючої реакції відповідають цілям стратегічного управління, а мотиви конкурентної і виробничої реакції – цілям оперативного і поточного управління. Але всі ці підприємницькі реакції доповнюють одна одну, що призводить до створення єдиного механізму підприємницьких реакцій в єдиній системі стратегічного, оперативного і поточного управління підприємством.

Крім того, оскільки аграрні підприємства являють собою не лише динамічну виробничо-господарську, а і соціальну систему, то і самі чинники управління, на які здійснюється дія, мають різну природу. А, як відомо, різноманітні механізми управління не є відособленими і представляють складну категорію управління – комплекс взаємопов'язаних механізмів, діяльність яких повинна бути взаємно погоджена.

**Висновки.** Отже, аналізуючи напрацювання вчених, зазначимо, що на цей час здійснено значні розробки у площині вирішення проблем реалізації

державної політики в АПК, створено достатнє наукове підґрунтя для його поступового реформування. Проте, незважаючи на існуючі напрацювання, даний напрям вимагає подальшого вивчення, наукові дослідження з даної проблематики мають поглиблюватись, виходячи з необхідності вирішення проблем структурних перетворень в умовах глобальних змін зовнішнього середовища, значення і ролі даної галузі у забезпеченні продовольчої і екологічної безпеки.

#### Література.

1. Александров И.А. Оценка экономической эффективности экологического менеджмента предприятия / И.А. Александров, А.В. Половян, А.С. Окуловская // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 111-118.
2. Малик М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малик, М.А.Хвесик // Економіка АПК. – 2010. - №5.- С.3 -12.
3. Положенцева К.Л. Формування стратегії розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізації / К.Л. Положенцева // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. праць: У 2 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 2. – С. 375-380.
4. Маєвський В.С. Екологізація галузей національної економіки/ В.С. Маєвський // Менеджер. – 2011. - №1. – С.22-27.
5. Мельник О.В. Забруднення довкілля як загроза екологічній безпеці / О.В. Мельник // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – Київ. - 2008. – № 6. – С. 109-115.
6. Черніченко О. Еколого-орієнтований розвиток підприємств України / О. Черніченко // Економіка України. – 2010. - № 1. – С.16-21.
7. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» (від 18.10.2005) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – Ст. 17.

8. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія / О.В. Скидан. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2008. – 376 с.
9. Скальський В.В. Органічне землеробство: проблеми і перспективи / В.В.Скальський // Економіка АПК. – 2010.- №4.- С. 48 - 53.
10. Chandler A.D. Strategy and Structure; Chapters in the History of the History of the Industrial Enterprises, MIT Press, Cambridge, Mass, 1962.
11. Шрайэгг Г. Тенденции и перспективы развития стратегического менеджмента / Г. Шрайегг // Проблемы теории и практики управления. - 2000. - №5. – С.5-8.
12. Стоволос Н.Б. Методи обґрунтування поведінки організацій на ринку / Н.Б. Стоволос // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Житомир: ЖДТУ, 2007. – Вип. 4 (42). – С. 262 – 269.

#### References.

1. Alexandrov I.A. (2011), “Assessment of the cost-effectiveness of environmental management of the enterprise” [*Economic Bulletin of Donbas*], Ukraine, vol.1(23), pp. 111-118.
2. Malik M.I., Hvesyk M.A. (2010), “Sustainable rural development on the basis of regional nature and ecologically safe agroindustrial production, [*Business AIC*], Ukraine, vol.5, pp. 3-12.
3. Polozhentseva K.L. (2008), “Strategy development of agriculture of Ukraine under globalization” [*Productive forces and regional economy*], Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine, part 2. pp. 375-380.
4. Majewski V.S. (2011), “Greening of the national economical branches” [*Manager*], Ukraine, vol.1, pp. 22-27.
5. Melnik O.V.(2008), “Environmental pollution as a threat to environmental safety” [*Scientific Bulletin of Kyiv National University of Internal Affairs*], Kyiv, Ukraine, vol.6, pp. 109-115.

6. Chernichenko O. (2010), "Ecological-oriented development of enterprises in Ukraine" [*Economy of Ukraine*], Kyiv, Ukraine, vol.1, pp.16-21.
7. Law of Ukraine (2006), "Government agricultural policy until 2015" (from 18.10.2005)", [*Supreme Council of Ukraine*], Kyiv, Ukraine, vol.1, Art. 17.
8. Skydan O.V. (2008), "Agrarian Policy of Ukraine during the market transition: monograph", [*Zhytomyr National Agroecological University*], Zhytomyr, Ukraine, 376 p.
9. Skalskiy V.V. (2010), "Organic farming: problems and prospects" [*Business AIC*], Kyiv, Ukraine, vol.4, pp. 48-53.
10. Chandler A.D. (1962), "Strategy and Structure; Chapters in the History of the History of the Industrial Enterprises", MIT Press, Cambridge, Mass.
11. Shrayegg G. (2000), "Trends and prospects of development of strategic management" [*Problems of the theory and practice of management*], vol.5, pp. 5-8.
12. Stovolos N.B. (2007), "Methods of studying of behavior in the market organizations" [*Bulletin of Zhytomyr State Technological University*]. A series of "Economic sciences". ZSTU, vol. 4(42), pp. 262-269.